

ЖИВОТ И ДЈЕЛО НИКА БАРТУЛОВИЋА

(*Нико Бартуловић: Врџлої идеја и иденїиїшеїа*. Међународни интердисциплинарни зборник радова. Београд: Институт за књижевност и уметност, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije, 2023, 415 стр.)

Зборник радова о Нику Бартуловићу који је пред читаоцима, као изузетно важан и занимљив издавачки подухват, настао је као резултат истоименог научног скупа одржаног у Београду, 17. децембра 2021. године. Овај међународни интердисциплинарни научни скуп и зборник који је проистекао из њега јесу резултат научне сарадње више институција: Института за књижевност и уметност и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” из Београда, те Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу и њиховог Центра за компаративноисторијске и интеркултурне студије. Овдје је ријеч о још једној успјешној сарадњи поменутих институција на критичком истраживању и вредновању стваралаца који на различите начине припадају српском и хрватском културном наслеђу XX вијека. Уредници овог важног и значајног зборника јесу др Светлана Шеатовић и др Марко М. Радуловић са Института за књижевност и уметност из Београда, и проф. др Сања Ројић са Филозофског факултета из Загреба. Зборник обухвата 415 страница и објављен је у Институтској едицији *Лимес* као друга књига, док прва књига ове едиције, под насловом *Јосип Сибе Миличић*, из 2018. године, представља такође научни зборник радова као плод заједничког пројекта поменутих институција. Ова едиција је замишљена као преиспитивање књижевних канона кроз проучавање опуса и дјеловања писаца чији живот и стваралаштво обиљежавају плурални идентитети и који истовремено припадају блиским књижевностима. Едиција *Лимес* обнавља интересовање за мање проучаване или заборављене писце и њихова дјела, представља мјесто сусрета културног дијалога и књижевности. Захваљујући томе, едиција испуњава важан задатак објективног проучавања културне и књижевне прошлости, а до сада објављени зборници доносе низ нових књижевних, историјских и културних чињеница о стваралаштву међуратних писаца. Овај зборник о Нику Бартуловићу представља и прву колективну монографију посвећену животу и раду овог некада

много цијењеног и награђиваног аутора, чије је стваралаштво након Другог свјетског рата свјесно и неправедно прећуткивано.

Нико Бартуловић рођен је на Хвару, у Старом Граду, 1890. године. Био је писац, новинар, позоришни радник и преводилац, а рад овог друштвено ангажованог интелектуалца одвијао се у динамичној и сложеној атмосфери прве половине 20. вијека. Након завршене основне школе на Хвару, Бартуловић је похађао гимназију у Сплиту и Задру, гдје је и матурирао, након чега се уписао на студије славистике у Прагу које је наставио заједно са студијама романистике у Грацу до 1912, када постаје суплент гимназије у Котору, одакле је отпуштен због својих позитивних политичких ставова о Лужним Словенима и краљу Петру I Карађорђевићу. Пред почетак Првог свјетског рата ухапсиле су га аустроугарске власти и три године провео је по различитим затворима Сплита, Шибеника, Марибора и Граца. У Марибору је, између осталих, тамницу дијелио и са Ивом Андрићем. Упркос тешким условима приликом тамновања Бартуловић је успио сачувати духовну стабилност читајући књиге, о њима расправљајући са друговима, о чему је водио и својеврсне тамничке забиљешке – што потврђују и фотографије на крају овог зборника, по први пут објављене овдје. Након изласка из затвора Бартуловић постаје један од оснивача часописа *Књижевни јуџ*, који је уређивао са Ивом Андрићем и Владимиром Ђоровићем, док ће се касније уредништву придружити и Милош Црњански. Бартуловић ће у *Књижевном јуџу* радити и као његов главни уредник. У програмском тексту на почетку првог броја *Књижевној јуџа* (Загреб, 1918: 1–4) Бартуловић је записао и то да су „задаци југославенства за нас задаци човјечанства, а све скупа појединачно задаци појединца”.

Године 1921. Бартуловић је изабран за првог управника Народног позоришта у Сплиту. У том периоду постаје члан Југословенске напредне организације националистичке омладине, непосредно по њеном оснивању у Сплиту. Организација је касније промијенила име у Организација југословенских националиста (ОРЈУНА). На првом конгресу организације који је одржан децембра 1921. на дан уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, говорио је поводом друге годишњице настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. На конгресу је изабран за потпредсједника Директоријума. На функцији управника Народног позоришта у Сплиту остаје до 1926. године када се са супругом Флором сели у Београд. У главном граду постаје активан учесник културног и књижевног живота, а његову кућу посјећују и с њим другују познати интелектуалци и умјетници тог времена: Иво Андрић, Милош Црњански, Иво Војновић, Десанка Максимовић,

Оскар Гартаља, Јорјо Тадић, Игњат Јоб, Никола Бешевић, Томислав Кризман, Милена Павловић Барили и други.

Бартуловић је почетком Другог свјетског рата покушао да напусти Краљевину Југославију и оде у емиграцију, али безуспјешно. Авион којим је требало да полети није кренуо, а други у којем се налазио његов стари пријатељ Владимир Ђоровић доживио је несрећу. Вратио се у Сплит, у тада италијанску окупациону зону, гдје је живио повучено. Извори наводе да се током прољећа 1943. године састао са адвокатом и писцем Драгишом Васићем, потпредсједником Српског културног клуба. Као сплитски делегат Бартуловић је присуствовао Светосавском конгресу у селу Ба на Савиндан 1944. године. Бартуловић је ухапшен 29. марта 1944. године од усташких и њемачких снага и остао је у затвору све до ослобођења Сплита. Након ослобођења ухапшен је и од нове комунистичке власти непосредно по њиховом уласку у Сплит. Нове власти ће Бартуловића утамничити прво у Книну, а након тога у Задру. Убијен је без пресуде почетком 1945. године на путу према Загребу, између Обровца и Топуског (на оном истом путу на који је кренуо из исте сплитске тамнице у коју је затворен пред сам почетак Првог свјетског рата, по ријечима његовог потомка Јурице Шкудара). Након доласка Комунистичке партије Југославије на власт дјела Ника Бартуловића нису штампана, на њега се гледало као на политички неподобног аутора. Пјесник и амбасадор ФНР Југославије у Француској Марко Ристић говорио је о Бартуловићу као националисти, који је у Другом свјетском рату „дегенерирао у своју супротност, односно у своју четничку негацију”, а онда га је и вредновао као писца без неког нарочитог дара.

Бартуловић је био плодан и сјајан писац, што показује и овај зборник. У приликама и неприликама свог живота успијевао је да остане стваралачки продуктиван и активан. Објавио је два романа *На њрелому* (1929), за који је добио прву награду Министарства просвјете и Краљевине СХС и *Мој ѡријатељ Тонислав Малвасија* (1940); написао је и двије књиге приповиједака, *Ивањски кријесови* (1920) и *Људи на оштрву* (1931), драме *Кућа* (1918) и *Биједна Мара* (1922), као и књигу *Јагранска анѡологија* (1934). Објавио је такође популарно-научну монографију *Море у нашој књижевности* (1927), затим спис који се бави историјом ОРЈУНА-е – *Од револуционарне омладине до ОРЈУНА-е 1925*, као и пригодну књигу у част краља Александра *Сломен књића 10 ѡдина владавине његовој величанстви краља Александра I* (1931).

Постхумно је објављен роман *Глас из њорућеј ірма* (2003) на коме је Бартуловић радио током Другог свјетског рата и који представља допуњену верзију романа *На ѡрелому*. Бартуловић је био веома активан у књижевном и друштвеном животу, уређивао је неколико листова, писао критике, есеје, полемике, публицистичке приказе и све то објављивао у најважнијим часописима свога доба: *Књижевном јују*, *Српском књижевном гласнику*, *Јагранској сїражи*, *Видицима*, *Јавносїи* и другим. Након Другог свјетског рата Бартуловић је неправедно запостављан, а о његовој трагичној судбини шириле су се различите дезинформације од којих су неке упркос овим сазнањима и даље на снази. Међународни научни зборник о Бартуловићу који је пред нама јесте и покушај да се историјска неправда о овом аутору исправи а његовом дјелу да заслужи мјесто у историји књижевности; такође, да се свим заинтересованим истраживачима омогући да га непристрасно и објективно истражују, освијетле и оцијене.

Важност овог зборника огледа се и у његовој интердисциплинарности јер је и Бартуловићев живот и рад био веома хетероген. Зато се међу ауторима зборника налазе књижевни историчари и теоретичари, историографи, слависти и романисти. У зборнику се анализира Бартуловићев књижевни, театарски, преводилачки и публицистички опус, као и његов друштвено-интелектуални ангажман, историјске прилике и контекст у којем је дјеловао. Овај зборник је до сада најцјеловитији поглед на Бартуловићев живот, на његово дјело и вријеме у којем је радио и стварао. Зборник представља изузетан извор за будуће проучаваоце ове познате личности Јадрана и југословенског простора као и све оне који су заинтересовани за сложеност културних идентитета и недовољно проучене теме између два свјетска рата на овим просторима.

Зборник је подијељен у три дијела и садржи укупно 16 научних радова и прилога аутора из Србије, Италије и Хрватске.

У првом дијелу зборника говори се о идентитету који чини садржај Бартуловићевог бића и доносе важни увиди о друштвеним околностима и његовим политичким и јавним дјеловањима. Посебна пажња посвећена је Бартуловићевом опусу везаном за идеју уједињења Јужних Словена и његово југословенско опредјељење, на затворске дане након Сарајевског атентата и његово чланство у ОРЈУНА-и. Ту се описује позиција његове мултикултурне и политички дисперзивне личности. Први дио зборника обухвата пет радова аутора Душана Иванића, Милана Гулића, Алда Чавића, Николе Жутића и Миливоја Ненина. У првом раду, под насловом, *Књижевни*

идејнишетиш(и) Нике Баршуловића, аутор проф. др Душан Иванић говори о југословенском опредјељењу Н. Бартуловића које је потврђено његовим књижевним и политичким дјеловањем. Као приповједач Бартуловић је натуралистичким сликама људи и свијета везан за завичајни простор, док у београдским темама прелази у фантастику пуну сатиричних алузија на савремено друштво, сматра Иванић. Бартуловићево дјело је жив примјер повезаности књижевности Срба и Хрвата и њиховог југословенског оквира, те путоказ ка превазилажењу њихове савремене неповезаности. У другом раду, под насловом, *Нико Баршуловић и далматински интелектуалци у освић Великој раша*, Милан Гулић показује да се епоха ратова у коју је Балкан закорачио 1912. године значајно одразила на Далмацију и читаву плејаду њихових јавних радника међу којима је био и Нико Бартуловић. У том контексту велики круг интелектуалаца, писаца, новинара и публициста носили су политичку, културну и националну борбу далматинских Срба и Хрвата. Алдо Чавић у свом раду *Југословенство Нике Баршуловића – посљедња одбрана* говори о метежу политичких идеја и покрета, које се сукобљавају у првим годинама Другог свјетског рата. Радећи на проширењу свог аутобиографског романа *На прелому*, Бартуловић остаје вјеран својим идејама из младости и пише својеврсну посљедњу одбрану југословенства онаквог каквог га је он видио и прихватао. *Идеологија и политика Нике Баршуловића (1918–1941)* тема је рада Николе Жутића који излаже суштину Бартуловићеве либералне идеологије и политике која се испољавала кроз југословенске националне организације с којима је био повезан као и научну ревизију кривотворене историје о Бартуловићу, кроз реконструкцију идеолошких основа историјских епоха у којима је живио Бартуловић. Професор др Миливоје Ненин у свом раду *Нико Баршуловић као уредник Књижевної јуџа* говори о уредничким начелима Ника Бартуловића и његовом уредничком раду у вријеме уређивања *Књижевної јуџа*, 1918–1919. године.

Други дио зборника посвећен је темама Бартуловићевог стваралаштва, прије свега идејама Медитерана и Јадрана, транспозицијама тамничког искуства у књижевне мотиве као и најзначајнијем Бартуловићевом роману *На прелому*, који представља ауторов умјетнички поглед на живот и рад своје генерације. Овај дио зборника обухвата пет научних студија аутора Светлане Шеатовић, Сање Роић, Милана Громовића, Предрага Петровића и Марка М. Радуловића. У свом раду под насловом *Нико Баршуловић између континенталне и медитеранске Европе* Светлана Шеатовић анализира мјесто Ника Бартуловића као писца и књижевног радника у културном животу

између два свјетска рата. У раду се посматра позиција овог писца – који је укључен у формирање југословенске државе – и његове везе са најистакнутијим књижевницима тог времена. Бартуловићева улога се посматра као модел књижевног обрасца који је интегрисао медитеранско-јадранско наслеђе са утицајима Средње Европе. Проф. др Сања Роић у својој студији *Идеја Јадрана у ојусу Нике Баршуловића* истражује специфичност и развој идеје Јадрана у контексту Бартуловићевог цјелокупног књижевног опуса, интелектуалног дјеловања и уређивачког посла којим се бавио као аутор који је рођен на Хвару, формиран у Сплиту, Прагу, Грацу, аустријским тамницама, а од 1925. са сталним боравком у Београду. Милан Громовић у свом тексту *Медијтеранска надахнућа Нике Баршуловића* расвјетљава однос његовог књижевног дјела према Медитерану и медитеранском културном наслеђу, кроз аутопоетичке и књижевно-критичке пасаже о мору као о амбивалентном простору. Ставови Бартуловића о насušној неопходности живота уз море и са морем који се књижевноисторијски уобличавају кроз примјере из јужнословенске књижевности сагледани су кроз компарацију са филозофском тезом Пола Валерија из огледа *Пољеди на море*. У раду под насловом „*На њрелому*” Нике Баршуловића као роман једне генерације аутор Предраг Петровић испитује Бартуловићев роман *На њрелому*, који се, према аутору, данас указује као особен умјетнички документ о томе како се на простору Далмације одвијала генеза југословенске идеје почетком XX вијека. Колико је овај аутобиографски роман био важан за Бартуловића говори чињеница да се током Другог свјетског рата вратио овој књизи, прекомпоновао постојећа и дописао нова поглавља. У посљедњем раду другог дијела зборника Марко М. Радуловић своју студију под насловом *Тамничко искуство у Баршуловићевој ѡрози* испитује природу и значај мотива тамнице у Бартуловићевим приповијеткама и роману *Мој ѡријашељ Тонислав Малвасија*. Радуловић истражује карактеристичне приповједне поступке, атмосферу и слику свијета која се у вези са овим мотивом успоставља, као и на који начин одређује његове јунаке.

У трећем дијелу зборника садржани су радови који истражују Бартуловићеву сарадњу са Ивом Андрићем, Милошем Црњанским, Владимиром Черином и другим значајним личностима његовог доба, односно радове који испитују Бартуловићеве везе са другим књижевностима, прије свих словеначком и италијанском. Трећи дио зборника обухвата шест студија аутора Горане Раичевић, Бранка Вранеша, Александре Пауновић, Марије Митровић, Персиде Лазаревић Ди Ђакомо и Сандре Миланко. Проф. др Горан Раичевић

у свом раду *Нико Барџуловић и Милош Црњански: југословенство између левнице и деснице* прати животне путање Ника Бартуловића и Милоша Црњанског указујући на чињеницу да је југословенство са антикомунистичким предзнаком одредило судбину два писца, тако што је Бартуловића одвело у смрт а Црњанског у четвртвјековни егзил. Тема другог рада трећег дијела зборника *Иво Андрић и Нико Барџуловић у књижевном дијалогу* аутора Бранка М. Вранеша доноси занимљиве чињенице из живота и рада ове двојице књижевника који су по свом историјском, поетичком и културолошком значају вриједни пажње. Ова двојица писаца заједно су тамновали у Сплиту, Шибенику и Марибору, били су оснивачи часописа *Књижевни јуи*, писали предговоре и приказе један другоме, и били у константном књижевном дијалогу. У својој студији *Фрагментарни дискурс Иве Андрића и Нике Барџуловића (Разговори с душом: поводом и око „Експонша“)* аутор Александра Пауновић истражује естетички и поетички концепт појма душе и методолошку књижевно-научну и рецепцијску апаратуру у дефинисању жанровске природе *Експонша* на основу предговора Ника Бартуловића *Разговори с душом* писаног за Андрићеву књигу *Експонша*. Једна шира тема под насловом *Нико Барџуловић и словенацка књижевност* аутора Марије Митровић омогућава сагледавање Бартуловићевих текстова о најзначајнијим словенацким писцима његовог доба, прије свега о Цанкару и Жупанчичу, али и увиде у краће текстове његове и о њему који су нашли мјесто у словенацким новинама и часописима. Основна питања која студија М. Митровић испитује јесу какав је тип југословенства заступао Бартуловић, те које је вриједности препознавао у словенацким ауторима и друштвеним темама те културе. Персида Лазаревић Ди Ђакомо у свом раду *Нико Барџуловић и Владимир Черина* истражује однос Бартуловића и Черине, који је један од историјских и поетских ликова Бартуловићевих дјела. Сliku о Владимиру Черини и о њиховом односу, те додирима са италијанским културним радницима употпуњују управо Бартуловићева дјела. *Нико Барџуловић као талијанисти и књижевни преводитељ* наслов је рада аутора Сандре Миланко која испитује Бартуловића као талијанисту и књижевног преводиоца са италијанског језика. У раду се излажу Бартуловићеви критички осврти на италијанске ауторе, рецепција италијанских аутора у Краљевини Југославији, те реконструишу издавачке позадине превода који се упоређују са савременим.

Четврти дио зборника доноси важан прилог биографији Ника Бартуловића, то јесте свједочанство његовог потомка Јурице Шкудара у коме се износи до сада непознати детаљи из приватног и

јавног живота овог писца, што ће свакако бити од велике користи будућим проучаваоцима Бартуловићевог дјела. Овај зборник је драгоцен и због тога што садржи и богат фото-албум необјављених фотографија које је у име Бартуловићеве породице несебично ставио на располагање поменути господин Јурица Шкудар.

Зборник представља изузетно квалитетан интердисциплинарни научни садржај уз вриједну биографску и визуелну грађу, па га свесрдно препоручујемо за читање свима онима који су заинтересовани за лик и дјело Ника Бартуловића.

Владан П. Бартула
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
vladan.bartula@ff.ues.rs.ba